

ЖИЛІНСЬКИЙ В. І.

ЗАСЕЛЕННЯ ГУЛЯЙПІЛЬЩИНИ

(остання чверть XVIII — перша половина XIX ст.).

Заселення території нинішнього Гуляйпільського району Запорізької області, яка була частиною Дикого поля, бере початок з часів російсько-турецької війни 1768—1774 рр. Велося воно під захистом Дніпровської укріпленої

лінії, будівництво якої, згідно Указу царського уряду від 10 травня 1770 року, ставило мету, щоб «...население малороссийских, так и слободских, губерний навсегда от ...варваров обеспечены были». (Я. П. Новицкий, История города Александровска... Екатеринослав, 1905, стр. 2).

Першими поселенцями Гуляйполя (ще до офіційного затвердження його як населеного пункту) були втікачі—кріпаки та гайдамаки. Командир Дніпровської лінії неодноразово направляв сюди військові загони, розганяв їх, та вони знову поверталися на поселення. (Макар'євський Ф. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Екатеринослав, 1880, стр. 301). Щоб приборкати норавливе пригайчурське населення, Губернське правління Катеринославського намісництва указом в 1785 році зобов'язало Новомосковський земський суд заснувати на правому березі річки Гайчул при балці Калмичці державну зійскову слободу (Макар'євський Ф. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии, Екатеринослав, 1880, стр. 302).

На початку 1786 року до перших поселенців були оселені на лівому березі ріки Гайчул декілька сімей кріпаків з села Гуляйполя Полтавської губернії, яких князь Потьомкін виміняв у князя Любомирського на одне з своїх білоруських мисливських угідь (В. Фоменко. Звідки ця назва. Дніпропетровськ, 1969, стор. 3). Вони і дали назву Гуляйполе новому населеному пункту.

Поселилися тут і селяни з Полтавської та Чернігівської губерній: Бодня, Вербицький, Васецький, Дейнека, Забава, Кравець, Рябко, Семенюта та ін. Згодом в Гуляйполі поселяється декілька родин молдаван.

Масово заселяється Гуляйполе в 90-х роках XVIII ст. з названих раніше губерній, з характерними і для нинішнього міста прізвищами: Гринь, Крат, Качан, Левченко, Марченко, Сахно, Троян, Штепа. Уже в 1803 році тут в 295 дворах проживали 961 ревізька душа, тобто чоловіків (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 43, арк. 174).

Цікаві дані про жителів за віком дає сповідна книга Гуляйпільської Свято-троїцької церкви. В 1810 році в ній сповідалися 1733 державні селяни (з них 904 — діти до 17 років) і 91 кріпосний (з них 42 — діти). За віком: державні селяни — від 50 до 69 років—137 (в тім числі 51 жінка), від 80 до 90 років—7 (в тім числі 3 жінки), старше 90 років — 1 (в тім числі чоловік). Кріпосні селяни — від 50 до 69 років — 2 (один чоловік і одна жінка), старше 70 років не було.

В 1820 році сповідалось 2108 державних селян (з них 1195 дітей) та 332 кріпосних (з них 171—діти). За віком:

—державні селяни — 50—69 років — 113 (з них 48 жінок), 80—90 років — 18 (з них 6 жінок), старше 90 років — 2 (чоловіки);

— кріпосні селяни — 50—69 років — 25 (17 чоловіків і 8 жінок), старше 70 років не було.

Другим селом цього краю була Туркенівка (нині Малинівка). Тут в 1800 році біля Туркової могили оселився Турко (Сурко) (Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Екатеринослав, 1904 г.).

Третє по віку село — Успенівка. В 1802 році за вказівкою Катеринославської казенної палати сюди було зараховано 52 сім'ї державних селян з Пирятинського повіту Полтавської губернії: Козубенко, Дяченко, Диба, Чуприна, Горовий, Кобзар, Мирошник, Горпинич, Тарасенко, Шевченко. (ЗОДА, ф. 12., оп. 2 спр. 28, арк. 1—6). В 1803 році за тією ж вказівкою поселено 60 сімей: Кійко, Гринь, Гаркуша. Потапенко, Розкоряченко. Попович, Бровко, Кучерявий, Семенда, Кравченко. (ЗОДА, ф. 12, оп., 2, спр. 28., арк. 10—12, 22). А в 1804 році сюди були переселені з тієї ж Малоросійської губернії Шаповал, Охтень, Биковський, Середа, Онучко, Циб, Брацило, Терещенко (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 28, арк. 6—9, 16, 20).

Четвертим новопоселенням стала Санжарівка (нині Полтавка), коли в 1806 році за вказівкою державної палати було поселено 33 сім'ї монастирських та державних селян: Клименко, Крупій, Марченко, Панасенко. Дерев'янко, Федоренко, Ткач, Костенко, Михайленко (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 31, арк. 24—27). На 24 квітня 1835 року в селі проживало 74 сім'ї, в них 191 чоловік і 195 жінок (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 168, арк. 139, 140, 144). На «Генеральній карті Катеринославської губернії на 1816 рік з державними селами і землями...» були нанесені тільки чотири вище названих села.

Заселення продовжувалось і в наступні роки. Наприклад в село Санжарівку 22 травня 1843 року поселилось 40 сімей з Полтавської та 3 сім'ї з Київської губернії Васильківського повіту. Серед них: Федько, Кубах, Пика, Саливон, Мордик, Гладкий, Тур, Глушко, Харченко, Жилінський (ЗОДА, ф. 12, сп. 2, спр. 169, арк. 154).

За 9 народним переписом (1 листопада 1850 року) в Гуляйполі мешкало 2442 жителя, Успенівці — 1302, Туркенівці — 1002, Санжарівці — 725 жителів. (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 263, арк. 3).

Для сільських общин були виділені землі. Гуляйпільці одержали 13584 десятини, туркенівці — 6474, успенівці — 5685, санжарівці — 3535 десятин.

Обширні землі були роздані російському та українському дворянству. Одним з перших поміщицьких сіл була Степанівка, яка належала Степану Прокоф'єву. В жовтні 1811 року титулярний радник Полікарп Шагаров та його дружина Марфа мали в с. Марфопіль 6000 десятин землі і 47 душ кріпосних (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 116, арк. 16, 91).

Вдова поручика Косовцева в селі Косівцево мала 69 кріпаків і 4000 десятин змлі, а колезький регістратор Андрій Косовцев в селі Сігорь 19 душ і 8394 десятини землі (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 116, арк. 56, 57).

Мали кріпаків і землю поміщики Зеленські, Геєнні, Бочков, Ереськов, Полешко, Гутнікови, Нелоговський, Протопопов, барон Корф та інші.

В 1839 — 1844 рр. в старі слободи були поселені дрібні шляхтичі з густо населених польських областей. В Гуляйполі було створено польську сотню.

На початку 40-х років XIX століття на території району виникають єврейські колонії. В 1846 — 1850 рр. в село Ново-Златопіль було поселено 100 сімей (502 чел.) з міста Люцина Вітебської губернії (ЗОДА, ф. 12., оп. 2, спр. 265, арк. 33). З цієї ж та Могилівської губерній — в Трудолюбівку — 46 сімей

(382 чол.), Красноселівку — 50 (462 чол.). Згідно з 10 народним переписом (14 липня 1858 року) в єврейських колоніях проживало: в Новозлатополі — 1235 чол., Красноселівці — 623, Трудолюбівці — 521, Приютному — 616, Розкішному — 613, Богодарівці — 608, Гіркому — 488 чол. (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр. 33 арк. 10).

Тільки в 1853 році в цьому краї було поселено 105 сімей (1303 чол.) з Чернігівської губернії, а всього 122 сім'ї (2357 ч.) з названих і Гродненської губерній (ЗОДА, ф. 12, оп. 2, спр., 265, арк. 118, 168).

У 1859 році створюється німецька колонія Зільберталь (нині Яблукове), гізніше—хутір Нежурись.

Тяжким було життя поселенців через неврожаї, голод, хвороби, холодні зими, весняні повені. Тільки в 1800—1821 рр. було 3 неврожаї, два напади саранчі, дві суворі зими, дві руйнівні повені, епідемія чуми. У 1813 році в результаті жорстокої зими в Катеринославській губернії загинуло 13544 коней, 40330 голів великої рогатої худоби, 70323 овець, що призвело до збитків на суму 1568094 крб. (Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края. Екатеринослав. 1901 г.).

Узагальнення теми дає можливість зробити висновок, що заселення території нинішнього Гуляйпільського району здійснювалось:

— втікачами-кріпаками, гайдамаками та сім'ями будівників Дніпровської укріпленої лінії;

— переселенням державних (частково монастирських) селян (головний напрям заселення) переважно з Полтавської, Чернігівської і дещо з Київської губерній;

— переселенням кріпаків, поміщики яких одержали земельні наділи на території Дикого поля, з російських та малоросійських губерній;

— переселенням поляків з густозаселених районів Польщі та частково молдаван;

— шляхом колонізації (утворення єврейських колоній з переселенців Вітебської, Віленської, Гродненської та Могилівської губерній, а також німецьких колоній).